

A beszélt nyelvi értelmező*

A vizsgálat anyaga és jellemzői

1. A beszélt nyelvben az értelmező egy 2008-ban általam megvizsgált beszélt nyelvi korpusz alapján nagyon ritkán előforduló mondatrész. A szövegvizsgálatot a 2008. november 11–12-én az ELTE Bölcsészettudományi Kar Mai Magyar Nyelvi Tanszékén megtartott Diagramm – Diskurzus a grammatikában – Grammatika a diskurzusban – konferencián tartott előadás előkészítéseként végeztem egy közel **1,5 millió *n*** terjedelmű, írásban rögzített beszélt nyelvi anyagon, amelyben szerepelt szabadon tartott előadás, középiskolai tanóra, tanári értekezlet, interjú, spontán beszélgetés. Ez a beszélt nyelvi anyag az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékén korábban (az 1970-es, 80-as években) készült többkötetes beszélt nyelvi gyűjteményből való, és hozzávetőlegesen **181 000** szót tartalmaz, valamint a következő szövegekből áll (a zárójelben a továbbiakban a nyelvi példák után szereplő rövidítés szerepel):

Beszélt nyelvi gyűjtemény I. (Bnygy. 1.): Egyetemi oktatói értekezlet az anyanyelvi oktatásról, körülbelül 52 400 szó

Beszélt nyelvi gyűjtemény II. (Bnygy. 2.): Hallgatók által készített riportok, készült 1975–76-ban, körülbelül 70 600 szó

Beszélt nyelvi tanórák (Besztan.): Tatabányai Árpád Gimnázium 9 tanóra, körülbelül 37 800 szó

Bibliakritikai tárgyú előadás (Biblea.), körülbelül 7 000 szó

Dosztojevszkij-témájú speciális szeminárium (Doszt.), körülbelül 6 800 szó

50 év körüli, egyetemet végzett esztéta-filozófus előadása (Esztfilea.), körülbelül 6 400 szó

2. A felsorolt élőnyelvi szövegek jellemzője, hogy ezek nem előre pontosan megtervezett, megfogalmazott beszédművek, hanem spontán helyzetben létrejövő szabadon tartott előadások, riportok, hozzászólások, beszélgetések, az adott pillanatban létrehozott mondatokkal, s az éppen elhangzó mondatokra reagáló megnyilatkozásokkal. Az ilyen típusú szövegekre általában jellemzők a rövid, egyszerű mondatok, az ismétlések, a kihagyások, a laza szerkesztésmód, a közbevetések, a csonkának tűnő alakulatok (vö. Keszler 1983: 181–91). A vizsgált szerkezetek azonban csak grammatikai szempontból lehetnek csonkák vagy hiányosak, a közlés sikerét ellenben nem hátráltatják, hiszen a szöveg-szituáció, a beszédhelyzet, az előzmények egyértelműen biztosítják a hallgató(k) számára a megértést.

Éppen az említett situáció, a szöveggörnyezet ad lehetőséget a nyelvhasználatban a szabályos normatív struktúráktól való bizonyos fokú eltérésekre, enged meg úgynevezett szabálytalanságokat, amelyek akár változást is jelezhetnek a nyelvhasználatban, vagy éppen eredhetnek pusztán a hibás vagy egyszerűen csak a szabályostól eltérő használatból is.

Tény, hogy a kanonizált grammatikák – bár kimondatlanul – csak az írott nyelv szabályszerűségeit tartják szem előtt a nyelvi rendszer leírásában, mindamellett köztudott, hogy az írott és a beszélt nyelvi változat között jelentős különbségek lehetnek a megformálás, a megalkotás stb. terén.

3. Mindez érvényes az értelmező (és így az értelmezős szintagma) megjelenési formáira is a megvizsgált beszélt nyelvi szövegekben. Hiszen míg a leíró grammatikák az értelmezőt a többi mondatrészsel azonos értéküként, emellett hagyományosan (gyakran hátravetett) jelzőként tárgyalják, addig a beszélt nyelvi értelmező ezt a megítélést, állásfoglalást kevésbé támasztja alá.

Az értelmező, az **értelmezői pozíció előfordulási aránya** a vizsgált korpuszban azt mutatja, hogy az értelmező a beszédben jóval kevesebbszer jelenik meg, mint a többi mondatrész.

A **181 000** szónyi szövegben összesen **652 db** értelmezői pozíció fordult elő, ez az összes szó közel **0,4%-a**. Ez igencsak ritka használatot jelez. A vizsgált anyag tanúsága szerint az értelmező alig jellemző a spontán nyelvhasználatra, a vizsgált anyagban sokszor oldalakon keresztül

* Készült az OTKA T-46179 számú pályázat támogatásával

nem is találtam rá példát. Ez a tény némileg megmagyarázza számomra azt is, hogy a magyar szakos hallgatók többségének miért okoz a mondatelemzésben a szokásosnál jóval nagyobb gondot az értelmező felismerése. Azt tapasztalom, hogy ez sokkal nehezebb számukra, mint bármelyik más mondatrész megtalálása. Nem ismerik eléggé az értelmezős szerkezetet sem, ritkán találkoznak vele, és talán nem is nagyon használják mindennapi megnyilvánulásaikban ezt a szintagmát, és így az értelmezői pozíciót.

A ritka előfordulást az is magyarázhatja, hogy az általam vizsgált szövegekben egyrészt nagyon rövid, tagolt egyszerű mondatok, másrészt viszont hosszú, sok tagmondatból álló, bonyolult, szövevényes összetett mondatok szerepeltek. Így például nem volt ritkaság a 15–20 tagmondatból álló többszörösen összetett mondat sem. Ezekben a mondatokban az esetleges értelmezős szerkezet tagjai például az állítmány (vagy más mondatrészek, kötőszók) folytonos ismétlésével külön tagmondatokban vagy akár különálló mondatokban jelentek meg, így értelmezőként nem vehettem figyelembe őket.

Például:

- (1) Oroszországot abból a történelmi helyzetből kibillenteni egy *forradalom tudja*, egy olyan radikális *változás tudja*, és egy olyan cselekvési *lehetőség tudja*, amely nem fordítható többé kalandba (Doszt. 6).
- (2) Nasztaszja Filippovna képes *nemet mondani... az ő társadalmi szerepére, nemet mondani a kaméliás hölgy szerepére...* (Doszt. 13).
- (3) Hát Csokonainak ekkor van az a szakasza az életében, amikor úgy érzi, hogy... hogy *mindenki...*, tehát hogy az... egész világ ellene fordul... (Besztan. 4a, 6).
- (4) Hol tesz szert (Csokonai) a *műveltségre?* Erre a *műveltségre?* (Besztan. 4a, 1).

A következő példában az értelmező jóval távolabbra, az állítmány utáni helyre került, ami akár még új hiányos tagmondatot is alkothat:

- (5) A negyedik... csoportban[!] egyetlen *levél* tartozik, az úgynevezett zsidókhoz írt *levél*, amelyet... a hagyomány és a kánon is Pál apostolnak tulajdonít... (Biblea. 5).

4. A spontaneitás következtében az alkalmi megnyilatkozásokra jellemző, hogy **hasonló vagy akár kissé eltérő jelentésű**, azonos mondatrészszerépű, ugyanolyan vagy hasonló toldalékolású szavak jelennek meg egymás után. Ezek a tagok az adott szövegkörnyezetben a beszédhelyzet és a feltételezhető beszélői szándék hatására úgy kapcsolódnak össze, hogy a második helyen álló szó az első értelmezéseként magyarázataként, vagy akár kifejtéseként is felfogható, de ez a viszony nem teljesen egyértelmű, például kötőszó sem teszi nyilvánvalóvá, megítélése inkább csak a beszélő vagy a hallgató szándékán, értelmezésén múlik. Továbbá még az is lehetséges, hogy a beszélő egyszerűen csak keresi a megfelelő szót, kifejezést, és ezért, emiatt halmozza a hasonló jelentésű szavakat, abban bízva, hogy a beszéd folyamat során a gondolataiban megjelenő asszociációs lánc lehetővé teszi számára a mondanivalójának leginkább megfelelő kifejezés megtalálását. Valamint időt nyerhet a megnyilatkozás további részeinek a megformálására is.

Emellett azon túl, hogy a beszélt nyelvben igen gyakran előforduló ismétlés, pontosítás (ugyanannak a szónak a megismétlése akár bővített formában vagy esetleg hasonló tartalmú szinonima alkalmazása) összefügghet a gondolkodási folyamattal, minthogy időt adhat a beszélőnek a gondolat, a kifejezés további megformálásához, még összekapcsolódhat akár öntudatlanul is azzal a beszélői szándékkal, hogy az információ minél biztosabban eljusson a hallgatóhoz, és tudatosuljon is benne.

Ilyen példák a következők:

- (6) Nagy élmény volt az út... nagyon szép volt a tenger... nem látszott sehoh se a szárazföld, az út legnagyobb részén, és csak a *tenger* mindenfelé, *víz*, elég félelmetes is volt (Bnygy. 2. 46).
- (7) Akkor rögtön elkezdtem magamban *keresni, kutatni*, hogy ugyan kinek is küldtem ilyen fényképet (Bnygy. 2. 3).
- (8) Úgyhogy ebből akarom majd a lengyelországi utat kifizetni, de nem tudom, hogy *ebből, mindebből* mi lesz, mert teljesen az időponttól is függ (Bnygy. 2. 13).
- (9) Nem mesélnéd el, hogy *hog fog lefolyni*, hogy *fognak lefolyni* a budaörsi napok, mi lesz a program... (Bnygy. 2. 13).
- (10) ...a tormának a fő gyökereit letörik, *levágják, egy késsel levágják*, és így tud kifejlődni egy fő ág, amiből lesz a vastag torma... (Bnygy. 2. 20).

Az is gyakori a spontán megnyilatkozásokban, hogy a pontos kifejezés nem is jut a beszélő eszébe, így azt valami mással, valamilyen „töltelékszóval” helyettesíti, és csak a második helyen, ha úgy vesszük, az értelmezői pozícióban jelenik meg a keresett szó:

- (11) ... én nem azt mondom most, hogy térjünk vissza a pontos... öö... *hogyhíjjákra*, ugye, *elemzésre*, aminek... aminek ilyen logiczáló haszna volna, egyéb nemigen, hanem azt, hogy... hogy ez... ez kapja meg azt a helyet, amit... amit... amit megérdemel (Bnygy. 1. 26).
- (12) No most, ami *az izét, a tájékoztatást* illeti, amikor alapfunkciókról beszélünk, akkor... én a tájékoztatás kifejezést szeretem használni (Bnygy. 1. 233).

A gondolatformálás módjára, folyamatára utalhatnak azok az esetek is, amikor például előbb megjelenik a szó, de konkrét mondatbeli funkcióját egy bővítménnyel és már toldalékkal megismételve kapja meg:

- (13) Csak az érzelmek humanizációja ad magyarázatot arra, hogy az emberi szenvedésnek... szavakban, dalban artikulált módon történő objektívizációja, megosztása másokkal... miért jelent segítséget az embernek, miért oldja föl a *bánatot, tömény bánatot* a tűnődő szívén az, ami elkeveri milliókéval (Esztfílea. 14–5).

Hasonlóan problematikus példák a következők, amelyekben az adott szövegkörnyezetben elgondolkodtató a második tag pontosító, magyarázó-értelmező volta, a tagok közti jelentésbeli azonosság, hasonlóság feltételezése. Ami biztos, az a nyelvtani forma, a szóalak ragmorfémájának a hasonlósága, ez pedig a hasonló mondatrészi szerepre utal:

- (14) ...a művészetnek... a játékból való származását nem akármikor ö... alkották meg ezt a *gondolatot*, ezt az *elméletet*, hanem a kapitalizmusbeli munkamegosztás kialakulásának... a viszonyai között... (Esztfílea. 2).
- (15) Hallatlan sok racionális magva van, hogy az utánzás az emberi *életben, termelőtevékenységben*, az emberi fejlődés *fázisában* [esetleg *fázisaiban*, de az eredetiben egyes számban van, B. J.] hatalmas, nélkülözhetetlen progresszív erő, teljesen nyilvánvaló (Esztfílea. 7).
- (16) Mert ha olyan *bölnyrajzot, bölnyábrázolatot* tárnak fel a régészek, amely bölnyábrázolaton nyoma van a nyilaknak..., akkor azt kell mondanunk, hogy igen, ez mágikus (Esztfílea. 9).
- (17) Megnyugtató... az iskolatípusok áttekintése, méghozzá abból az aspektusból, hogy... öö... a vitaanyag *magvát, gerincét, alapgondolatát* az képezi, hogy... az érettségét adó

iskolafélesokban nem tehetünk lényegi különbséget a középfolú műveltség anyaga, a... nyagában... (Bnygy. 1. 2).

- (18) ...ennek a továbbfelesztése addig... öö... addig valójában a gyakorlaton fog bizonyos mértékben megbukni, amíg ezt a *kérdést*, ezt a *gondot* nem tudjuk megoldani (Bnygy. 1. 13).
- (19) ... [a modalitás problémája] meglehetősen sok gondot okoz a tanároknak, nagyon sokan ilyen *formában*, ilyen *földolgozásban*... nem ismerték és nem tudják... ezt a fogalmat összekapcsolni a tanultakkal (Bnygy. 1. 14).
- (20) ...a különböző iskolafélesokban más az anyanyelvi oktatás pillanatnyi helyzete, más az anyanyelvi nevelés *szerepe*, *funkciója*, és ezt valamiképpen a középiskolai anyanyelvi nevelési fejlesztésnek meg kell oldani... (Bnygy. 1. 2).

Az értelmező előfordulása az egyes szövegek szerint

A legnagyobb előfordulási arány az **előadásszövegekre** volt jellemző, ezek állnak legközelebb az előre megfogalmazott, megszerkesztett szövegekhez:

- *Bibliakritika tárgyú előadás* (kb. 7 000 szó): 60 db értelmezői pozíció, ez 0,9%
- *50 év körüli egyetemet végzett esztéta-filozófus előadása* (kb. 6 400 szó): 51 db értelmezői pozíció, ez 0,8%

Az előbbiekhöz képest felerészben fordult elő az értelmező az egyetemi szemináriumon, illetve a középiskolai órákon, valamint a hallgatók által készített riportokban:

- *Dosztójevszkij-témájú speciális szeminárium* (kb. 6 800 szó): 24 db értelmezői pozíció – 0,4%
- *Beszélt nyelvi tanórák: Tatabányai Árpád Gimnázium 9 tanóra* (kb. 37 800 szó): 149 db értelmezői pozíció – 0,4%
- *Beszélt nyelvi gyűjtemény II.: Hallgatók által készített riportok, készült 1975–76-ban* (kb. 70 600 szó): 253 db értelmezői pozíció – 0,4%
(Ennek is kb. egyhatod része, 39 db 7 oldalon található, egy biológus hallgatónak a biológjáról szóló „monologikus” szövegében.)

A legkevésbésszer az egyetemi oktatói értekezleten használták az értelmezői pozíció:

- *Beszélt nyelvi gyűjtemény I.: Egyetemi oktatói értekezlet az anyanyelvoktatásról* (kb. 52 400 szó): 113 db értelmezői pozíció – 0,2%

Az értelmezőtípusok megjelenési aránya

A 652 értelmezői előfordulás:

- 80%-a** (525db) **azonosító értelmező** (a *Pista*, a *barátom* típus),
- 10%-a** (65 db) **értelmező határozó** (a *fent*, a *dombon* típus),
- 6%-a** (38 db) **részleges értelmező** (a *gyerekek*, *köztük a lányok* típus),
- 3,5%-a** (21 db) **minősítő értelmező** (a *csizmát*, *pirosat* típus),
- 0,5%-a** (3 db) **tulajdonító értelmező** (a *könyvet*, a *fiúét* típus).

1. Az **azonosító értelmező tehát a leggyakoribb** a vizsgált beszélt nyelvi anyagban. 80%-os aránya az összes előforduláshoz képest azt igazolja, hogy a beszélt nyelvhasználat sem támogatja, hogy az értelmezőt (hátravetett) jelzőnek tartsuk, hiszen az azonosító értelmezői viszonyban fel sem merül a jelző hátravetésének az esete (vö. Balogh 2000: 453), azaz a hátravetett jelzőnek a fogalma, hiszen itt azonos szófajú, azonos disztribúciójú szavak, leggyakrabban főnevek lépnek egymással azonosító, értelmezői kapcsolatba. Az értelmezői helyzet esetükben egy sajátos pozíció, mondatrészszerepük pedig (a hasonló toldalékolás következtében) megítélésem szerint megegyezik az értelmezett szóéval (vö. *Pistát, a barátomat, Pistának, a barátomnak*). Az értelmezett és az értelmezője közötti azonosító viszony természetesen kettejük szoros kapcsolatát mutatja.

Főnévi azonosításban gyakori eset volt, amikor az azonosító értelmezős szerkezet egyik tagja **tulajdonnév**:

- (21) ...hát bizony elég gyakran előfordul az, hogy megvan ugyan a bérlet, és játszanak valami komolyabb *darabot* a színházban, mondjuk a **Bánk bán**t, hát arra ugyan, hát arra nem megy el... (Bnygy. 2. 49).
- (22) *A Tibi*, meg *a Géza*, két hosszabb hajú **osztálytársam**, meg az utca másik oldalán... (Bnygy. 2. 39).

Az azonosító főnévi értelmező a vizsgált szövegekben gyakran az **idegen eredetű értelmezett szó magyar megfelelőjét**, értelmezését adja meg:

- (23) Még egyszerűbben szólva gyakorlatilag kell előbb antropomorfizálni, megkezdeni a világ gyakorlati *antropomorfizációját*, saját képünkre való **alakítását**, mielőtt a művészi antropomorfizációról egyáltalán szó lehet (Esztfílea. 12).
- (24) Csak ez teremtheti meg azt a *distanciát*, **távolságot**..., ami nélkül nincs esztétikum... (Esztfílea. 12).
- (25) ...bármimemű műalkotást létrehozni: *konstrukció*, **újtalkotás** (Esztfílea. 14).
- (26) ...[ezt a kérdést] nem lehet kiiktatni egy o... olyan anyagból, ami nem az elkövetkezendő két-három évre kíván fejlesztési *konceptiót*, fejlesztési **elképzeléseket** nyújtani... (Bnygy. 1. 3).

Kötőszó is megjelent az azonosító szerkezet tagjai között, a következő példában a *vagy* ('vagyis' értelemben) jelöli a teljes azonosságot, vagyis kínálja fel az alternatívát:

- (27) A szomszéd községekbe még termelnek tormát, de nem olyan nagy mennyiségben, mint Újlettán. Fekete föld nem jó neki. Ezt a, trágyázás után a földet felszántják, ilyen mélyen szántó ekével, ezt általában *sztalinyecsel*, vagy *lánctalpas* **traktossal** szokták végezni régebben ásóval ásták föl... (Bnygy. 2. 19).

Máskor is megjelent a *vagy* kötőszó:

- (28) ...akkor voltam először külföldön... tudniillik *a VIT-re* mentem, vagy *fesztiválra*, vagy mindegy, hogy hogy mondom (Bnygy. 2. 22).

Fordítva is lehetséges a sorrend:

- (29) [A Perzsa Birodalomban]... a meghódított területeken folyamatosan kerületeket hoznak létre, amelyeknek élére *kormányzókat*, **satrapákat** állítanak (Besztan. 6a, 8).

A vizsgált szövegben az azonosító értelmező nagyobb aránya abból is ered, hogy gyakran az **utólagos minősítés vagy tulajdonítás is az értelmezett szó megismétlésével** jelent meg a minősítő melléknév vagy a birtokost jelölő főnév mellett. Például:

Minősítő (minőség- vagy mennyiség)jelzős szerkezet az értelmezői pozícióban:

- (30) ...hogy legyen beteg ő... egy *apostol*, egy **választott apostol**... a betegséget azt nem betegségnek, hanem kísértésnek fordították (Biblea. 10).
- (31) ...nem tagadom itt sem az összefüggést a munkatevékenység és a használt munkaszerszámok és a *hangszerek*, az **első hangszerek** természete között... (Esztfílea. 11).
- (32) A... öö... tanulók esetében *differenciálásra*, az **erőteljesebb differenciálásra** valóban... mm... csak harmadik és negyedik osztályban... mm... lehetne sort keríteni... (Bnygy 1. 3).
- (33) Közismert dolog, hogy ahány valamirevaló *vallást*, viszonylag **fejlettebb vallást** vagy **teremtésmítoszt** csak ismerünk... a legtöbb ilyen mítoszban istenek, szellemek szóval teremtik a világot (Esztfílea. 7).
- (34) ...magyar nyelven is sok minden szól erről, akkor itt *oldalakat*, **száz oldalakat** olvashatnak a különféle elméletekről... (Biblea. 10).

Birtokos jelzős szerkezet az értelmezői pozícióban, a jelzett szó megismétlésével, így már ugyancsak azonosító értelmezőről beszélünk:

- (35) ...a tisztí lakótelep is megnyomja a *számot*, a **lakosság számát** (Bnygy. 2. 18).

Névmás is került értelmezői szerepbe:

- (36) Ez egy nagyon klassz hely, azt hiszem, hogy itt Pesten tán a Margitszigethez lehetne hasonlítani, bár ott csónakázó *tó*, meg *lóverseny pálya*, **minden** van... (Bnygy. 2. 4).

Kérdés, hogy az úgynevezett témaismétlő vagy anafórikus névmás tartható-e értelmezőnek, Károly Sándor az értelmezőről szóló monográfiájában (1958: 31–2) annak tartja:

- (37) Hát a többi *utam*, **az** ezek után nem volt annyira érdekes... (Bnygy. 2. 7).
- (38) ...a tormának akármilyen kis darabját eldobja az ember... mert akármilyen kis gyökérdarab, vagy magának annak a héjának a *darabja*, **az** is kikel, akárhová dobja el az ember (Bnygy. 2. 22).
- (39) Ötödik pontban írjad: az utolsó *állam*, amely a vas használatának következtében nyeri fölemelkedését, **ez** a Perzsa Birodalom (Besztan. 6a, 8).

A **névmás kap főnévi értelmezőt a következő példában**. Az értelmezett szó, a személyes névmás meg sem jelenik (az egyeztetés azonban egyértelműen utal rá), csak az értelmezője:

- (40) ... olyanok is vagyunk itt, *fiatalok*, mint én... (Bnygy. 2. 103).

2. Sajátos azonosító viszony (vö. Károly 1958: 45–6) minősítettem azt, amikor **igei állítmányok, illetve melléknévi jelzők** között fedeztem fel a szövegkörnyezetben az értelmező-magyarázó kapcsolatot.

Igei állítmányok:

- (41) ...amit úgy összehordogattak, az úgy elég volt néhány napig vagy néhány hétig, de tartósan berendezkedni erre a világra, úgy, hogy közben *ne tevékenykedjenek*, **ne dolgozzanak**, lehetetlen volt (Biblea. 2).

- (42) ...kikötnek egy szigeten, ahol meghívják őket ebédre, és ilyen lótoszvirágnak a nedvét itatják velük, és attól *megmámorosodnak*, **berúgnak**, és egyszerűen nem akarnak viszszaemenni a hajóra (Besztan. 5a, 7).
- (43) A megoldás módja sok esetben, amikor, amikor a szóbeli, az élőszóbeli tanítás *nem segített*, **nem használt**, a levél, amelyet... egy-egy újonnan alapított gyülekezethez írnak... (Biblea. 4).
- (44) ...én azt hiszem, hogy... magát ez a kérdés... öö... kör *izgatja*, **érdeklő**... (Bnygy. 1. 215).
- (45) Tehát... amikor a közösség megáll, együtt és kollektíven megáll egy eseménynél, hogy annak jelentőségét önmaga számára mintegy tudatosítsa, *bevésse*, **memorizálja** a jelentőségét ünnepi szertartással..., ezekről az eljárásokról... mai tudásunk szerint ki tudnánk mutatni a mágikus célzatot (Esztfílea. 9).

Itt is akad a korábbiakhoz hasonlóan ismétlés, mégpedig bővítménnyel megtoldva:

- (46) Szórakozásaik..., hogy a... *mulatoznak*, állandóan **mulatoznak** (Besztan. 5b, 1).

Melléknévi / melléknévi igenévi jelzők között is megjelent a szövegben sajátos azonosító viszony, ezekben a példákban a másodikként szereplő jelző értelmezi, pontosítja, magyarázza az első tag jelentését:

- (47) Ők fogják azt a *koordináló, összerendező* munkát folytatni, amit eddig itt a magyar nyelvészeti tanszékcsoport végzett (Bnygy. 1. 76).
- (48) Tehát azzal, hogy a riporter azt mondta neki, hogy *nénikém*, ez... ezzel egy kicsit *lenéző, degradáló* magatartást... [tanusított] (Besztan. 3b, 3).
- (49) Az az állapot, az a hangulat..., amely az Apokalipszisben, a Jelenések Könyvében tükröződik, nem lehetett tartós, tehát az az *egzaltált, messiásváró vagy világvége-váró* hangulat, amely a legkorábbi keresztény gyülekezeteiket eltöltötte, nyilvánvalóan nem adhatott perspektívát hosszú távlatokig... (Biblea. 1).
- (50) ...azt mondtátok, hogy ne menjenek férjhez a lányaink, mert közel van a világvége, s azon az új világon... se férjhez nem mennek, se nem házasodnak, hanem egészen *más, különleges* életet élnek... (Biblea. 1).
- (51) A levelek... nem foglalják magukban az egész keresztény tanítást. Sem egyenként, sem összesen természetesen, hanem csak egy *meghatározott, konkrét*, vagy néhány konkrét problémát igyekeznek megoldani... (Biblea. 4).
- (52) Legnagyobb ismerőjének nevezem (a filozófust), mert *óriás, hatalmas* tényanyagot ő gyűjtött össze a téma vonatkozásában... (Esztfílea. 7).
- (53) Én arra hajlok, hogy olyan tevékenységek és olyan alkotások, amelyek nem férnek be egy ilyen *egyelvű*, kizárólag *mágiaelvű* magyarázatba, mindig is voltak (Esztfílea. 9).
- (54) A példabeszédeknek ez az agybénító elharapózása. Ez a *lutheránus, presbitéri* szókerülgetés! (Besztan. 2b, 8).
- (55) ...Öröm volt tapasztalni, hogy... egyszerűen csak felbukkannak a *tehetséges*, az irodalmilag is *tehetséges* gyerekek (Bnygy. 1. 170).

Összetett jelzők esetén:

- (56) ...azér [!] volt lehetséges a *munkáról, a tevékenységről való* lemondás, a közösből való nyö..., részesedés, mert olyan rövid idő van hátra, gondolták... (Biblea. 1).
- (57) ...az egzaltált, messiásváró vagy világvégeváró hangulat, amely a legkorábbi keresztény gyülekezeteiket eltöltötte, nyilvánvalóan nem adhatott perspektívát hosszú távlatokig.

kig, nem biztosíthatta a kereszténységnek a jövőjét, az csak bizonyos *ideiglenes*, tényleg néhány napra **való** berendezkedést tett lehetővé... (Biblea. 1).

3. A második leggyakoribb típus az értelmező határozó volt, részben ez is tekinthető **sajátos azonosításnak** (Károly Sándor is annak minősíti említett munkájában), hiszen itt sem feltétlenül csak főnevek között jön létre az értelmezős-azonosító kapcsolat, hanem gyakran határozószó vagy határozói névmás, esetleg melléknév is részt vesz a szerkezet megalkotásában. Részben ennek következtében az értelmező gyakran nem egyezik meg az értelmezettel az alakja, toldalékolása tekintetében.

Azonossági viszony van a szerkezettagok között:

- (58) ...a konzultáción nagyon meglepődtem, amikor a... z általános iskolában működő, hát *ott, Csongrád megyében* működő szaktanárok arról tájékoztattak, hogy... a nyelvtanítás az általános iskolában csak játék a nyelvvel, így semmiféle ismeretet nem ad (Bnygy. 1. 37).
- (59) Ha a játékot ő... *úgy* értelmezzük, egy bizonyos életkorban, olyan *tágan*, ahogyan Makarencó értelmezte... akkor a gyermeki élet egészét át kell hogy szője (Esztfilea. 3).

Más típust képvisel, amikor **a tagok nem állnak az azonosítás viszonyában** egymással (ez szoros kapcsolatot mutat a következő csoporttal, a részleges értelmező csoportjával). **Főnévi tagok** között jön létre a kapcsolat: határozóragos főnévi határozóhoz járul határozóraggal ellátott **főnévi szófajú értelmező határozó**:

- (60) Egy mindenki által ismert regény *részletére* hivatkozom, a *Száz év magányra*... (Esztfilea. 7).
Itt az azonosítás az értelmezett szó jelzője és az értelmező között áll fenn, ezek azonban még azonos mondatrészszerepet sem töltenek be: a mindenki által ismert regény a *Száz év magány*.
- (61) Hogy hol [szeretnék tanítani], hát nem... nem valahol a *Nyírségbe, tanyán* (Bnygy. 2. 22).

A ragos főnévhez járuló **értelmező határozó névutós főnév**:

- (62) Otthon esetleg eszik valamit, leül egy picit, elolvassa az újságot, pihen, aztán körülnéz, hogy mit lehetne *az udvarban, a ház körül* tenni, venni... (Bnygy. 2. 51).

Főnév és határozószó az alkotótagok: határozószóhoz (határozószói névmáshoz) járul határozóragos **főnévi értelmező határozó**:

- (63) Az *elején*... a második *versszakban* azok, kik bűt-bajt nem szenvednek és vigadoznak (Besztan. 4a, 10).
- (64) Nem vagy benne biztos, hogy *mikor* kezdődik, milyen *napszakban*? (Besztan. 5b, 7).
- (65) Na, *tavasszal* voltunk, a tavaszi *szünetben* (Bnygy. 2. 37).

A következő példában zéróragos főnév tölti be az értelmező határozói szerepet:

- (66) ...*nemrégiben*, talán egy olyan 3–4 *hónapja* szerveztek egy kórust is... (Bnygy. 2. 92).

Határozószóhoz járul **névutós főnévi értelmező határozó**:

- (67) *A legutóbb, a ballagás alkalmával* a saját iskolámban... a... mérőterembe kellett men-nem... mielőtt még megkezdődött volna a ballagás (Bnygy. 1. 142).
- (68) ...apu kelt *legelőször, fél hat körül*... (Bnygy. 2. 60).

Ragos főnévi határozóhoz járul **határozószói értelmező határozó**:

(69) *Szerdára* terveztem a hazautazást, szerda **estére** (Bnygy. 2. 17).

Melléknév és határozószó: ragos melléknévi határozóhoz járul határozószói értelmező határozó:

(70) Az ő állításuk szerint például náluk azt tanítják, hogy a magyarok, azok a bolgároktól erednek, és hát... ez ellen mi *nagyon* tiltakoztunk, **kézzel-lábbal**, de állítólagos történelmi tényeket hoztak fel (Bnygy. 2. 28).

4. A harmadik leggyakoribb csoport a részleges értelmező típusa volt, amelyben rész-egész viszony jelenik meg az értelmezős szerkezet tagjai között (az értelmező az értelmezettben megjelölt személyeknek, dolgoknak csak egy részét; esetlegesen egy kiemelt, megkülönböztetett típusát, csoportját jelöli meg), és itt sem jellemző az értelmező és az értelmezett teljes alaki azonossága. Ebben a csoportban is előfordul, hogy az értelmező szófaja nem egyezik meg az értelmezett szó szófajával, leggyakrabban főnév és határozószó lehet. Viszonylag gyakori a kötőszós előfordulás. (Leggyakoribb kötőszók: *főleg, illetőleg, illetve, különösen, köztük, legfőképpen, mint, tehát, például.*)

Kiemelő részleges értelmező:

(71) Hát ők még járnak *ide-oda*, néha **színházba**... (Bnygy. 2. 52).

(72) ...a Nemzeti Stúdióból jönnek néhányan *verset* mondani, **mai magyar költők verseit** elsősorban... (Bnygy. 2. 15).

Példaadó részleges értelmező:

(73) ...*máshonnan* is járnak be [!] **például** a mi **környékünk**ről... (Bnygy. 2. 93).

Az értelmezett szó jelentéstartalmának **csak egy részét** fejezi ki az értelmező:

(74) *Idén* sajnos, **illetve nyáron** nem jutottam el külföldre... (Bnygy. 2. 22).

5. Minősítő értelmező nagyon ritkán fordult elő, akkor is gyakran úgy, hogy akár külön tagmondat is lehet:

(75) ...Nasztaszja Filippovna világfelforgató erő, világfelforgató szociális **indulat, raszkolnyikovi**, ha úgy tetszik... (Doszt. 13).

(76) ...Pál nagyon csúnya **ember volt: görbe lábú, alacsony, kopasz**... (Biblia. 10).

(77) ...inkább néhány általános *dolgot*... öö... szeretnék... elmondani, **olyanokat**, amelyek összefüggnek majd egy-két kérdéssel... (Bnygy. 1. 10).

(78) ...sokkal hosszabb *szoknyát* hordanak ott a nők, mint például a magyar lányok, **térdig-érőt**... (Bnygy. 2. 36).

A példákban a minősítést kifejező értelmező tulajdonképpen az egész jelzős szerkezetet „helyettesíti”, a jelzett szó elhagyásával „felszívja annak jelentését”, és megszűnik jelző lenni, átveszi annak toldalakát és funkcióját, aktuálisan főnévi értéket kap.

Két további példa, amelyekben a jelzős szerkezet bővítménye tulajdonképpen értelmezőként megismétlődik:

(79) A hetedik-nyolcadik sorban pedig, az echós sorban a költőre *vonatkozó érzelmek*, a költőre **vonatkozó**... (Besztan. 4a, 12).

- (80) Nagy *veszélyt* jelentenek számára a kérők, olyan **nagyot**, olyan **nagyot**, hogy nem is fedi föl nagyon sokáig kilétét, hanem koldusruhában tartózkodik itt az országban (Besztan. 5a, 8).

6. A tulajdonító értelmező épphogy csak előfordult:

- (81) Dosztojevszkij behozott még egy *figurát*, ha már a prototípusokról van szó, **Krisztusét**, az emberi közösségért akár az önfeláldozást is... vállaló ember eszményét... (Doszt. 4).
 (82) ...ez a törekvés párhuzamos vagy ellentétes *törekvésekkel* szembesül, **Gányáéval, Rogozsinéval, Jepancsin..., Trockijéval...** (Doszt. 17).

7. A korábbi példák között is előfordult már, hogy néhányban – például (76), (77)-ben – távolabb kerültek egymástól az értelmezős szerkezet tagjai. Ugyan nem túl gyakori ez az eset, de álljon itt még egy-két hasonló példa az említett jelenségre az általam vizsgált szövegekből:

- (83) Természetesen találunk mást is, de ez a legjellemzőbb, a mellérendelő viszonyok közül, a magyarázó és a következtető **viszony** (Besztan. 3b, 8).
 (84) És ez átvezet egy olyan *problémakörhöz*, amit majd a végén... öö... akarok egy-két mondatban összefoglalni, a továbbképzés **kérdéséhez**... (Bnygy. 1. 9).
 (85) ...az előbb *az* esett ki a fejemből, biztosan észre lehetett venni, **az integráció**, ami köré itt a gondolatainkat csoportosítottuk... (Bnygy. 1. 227).

Többszörös, több tagon keresztül folyó kifejtése az értelmezett szónak:

- (86) ...egy *kísérletet* feltétlenül meg kell említenünk, a páli **kísérletet**, a Pál apostol nevéhez fűződő **kísérletet**, a páli **mozgalmat**... (Biblea. 3).

A mondatrészek szerinti megoszlás

A szövegvizsgálat alapján úgy tapasztaltam, hogy (bár ez eltér a hagyományos értelmezőfelfogástól) minden mondatrészhez járulhat értelmezői pozíció. A legtöbb értelmező a határozói mondatrészhez kapcsolódott, ezt követi az alanyhoz és a tárgyhoz kapcsolódó értelmezők száma. Jóval kevesebb esetben fordult elő értelmező-magyarázó jellegű mondatrész minősítő jelző, állítmány, valamint a birtokos jelző mellett. Csak néhány esetben jelent meg értelmező tagolatlan mondatlem után. Az alábbiakban láthatók a pontos számok és arányok:

Határozóhoz járuló értelmezői pozíció:	249 db (38%)
Alanyhoz járuló értelmezői pozíció:	151 db (23%)
Tárgyhoz járuló értelmezői pozíció:	138 db (21%)
Minősítő jelzőhöz járuló értelmezői pozíció:	42 db (7%)
Állítmányhoz járuló értelmezői pozíció:	39 db (6%)
Birtokos jelzőhöz járuló értelmezői pozíció:	26 db (4%)
Tagolatlan mondatlemhez járuló értelmezői pozíció:	7db (1%)

A beszélgetésekben gyakran tagolatlan mondatokkal van dolgunk, ilyenkor nem derül ki, hogy milyen mondatrészi szerepet képvisel az értelmezett szó, s így az értelmező sem.

Például:

- (87) Mi is az a konnotáció?
 – Az, hogy másodlagos...
 – Egy másodlagos *jelentés*, egy **jelentéstöbblet** (Besztan. 2b, 9).
- (88) A választás hova tesz bennünket?
 – A bakra.
 – Bakra. Gondolod, ez a *bakra* mit jelent? ...
 – Vezető.
 – Vezető pozíció, a gyepelő mégiscsak a mi kezünkben van.
 – Az irányítás.
 – A vezető *szerep*, az **irányítás** (Besztan. 2b, 9).

Az egyeztetés kérdése

A grammatikatankönyvek az értelmezős szerkezet esetében szinte **kötelezőnek tekintik a teljes szám és esetbeli egyezést** az értelmezett szó és értelmezője között, ezt a jelenséget szám- és esetbeli egyeztetésnek tartják (Keszler 2000: 355). **A beszélt nyelvben** ennek ellenére **nem mindig** jelenik meg, **látható ez az egyeztetés**, egyezés.

1. Nincs teljes egyezés számban:

- (89) Most a fölvetődött problémák tehát, közül..., amelyek közül *néhányat*, a **legfontosabbakat**, csak így éppen utalásszerűen említettem... (Biblea. 2–3).
- (90) ...ha azt mondom, hogy a következő egység témája *a költő és az ember, az emberek* mindent egybevéve, akkor hány versszakot sorolnál ide? (Besztan. 4a, 10).
- (91) Azért egy *kicsit* emelj ki belőle, **részleteket**. Jó? (Besztan. 4a, 10).
- (92) Tudniillik, a modern grammatikákban a szófajokra igen nagy súly esik, s a szófajok bővíthetőségét ugye vizsgálják, mégpedig a szófajoknak a szabad bővítményeit és a *kötött bővítményeit*, ugye, a **vonzatát** (Bnygy. 1. 23).

Hasonló jelentésű melléknévi állítmányok kerülhetnek értelmezői, magyarázó szerepbe, de néha a beszélt nyelvben nem egyeztetődnek a segédigével:

- (93) ...inkább azt kellett volna bemutatni, hogy milyen *nagyszerű, grandiózus voltak* testileg is [Jézus és Pál apostol], mert ép testben lehet csak ép és magasrendű lélek (Biblea. 11).

2. Nincs teljes egyeztetés esetben:

- (94) ...ez... cáfolat arra, hogy biológiai *módon*, biológiai **eredettel** bármit is megoldhatnánk a művészet keletkezését illetően (Esztfílea. 15).
- (95) [Csokonai]... nagyon... művelt volt, őt *nyelven* beszélt: **franciául, latinul, olaszul, németül, görögül** (Besztan. 4a, 1).
- (96) Vannak *Ausztriába* is ismerőseink, **Bécsben**... (Bnygy. 2. 13).
- (97) – ...mitől félnek? Ildikó!
 – Forradalomtól.
 – Forradalomtól, tehát attól a város, a képviselőház, attól a város, attól az ország. Fény kell, igen, de nem csóva. Tehát itt mérsékelni szeretné Tisza Kálmán *Podmanitzkyt*, a vele szemben **állók** (Besztan. 2b, 8).

Birtokos jelzők értelmezős kapcsolatában manapság gyakori, hogy nem azonos módon, nominatívusi és datívusi esetben állnak a szerkezet tagjai, mivel mindkét eset képes a birtokosjelző kifejezésére, hiszen a birtokos szerkezetben csak a jelzett szón kötelező a birtokos személyjel, a jelző azonban datívusraggal és anélkül is kifejezhető. Tallózó gyűjtésem során szép számmal akadtam ilyen példákra:

- (98) Mindjárt következik *Orbán Viktor*, a Fidesz **elnökének** beszéde (Lánchíd Rádió, 2007. dec. 8. 11.50).
 (99) Házkutatást tartottak *Horváth József*, volt titkosszolgálati **főnöknek** a lakásán (Echo Tv, 2008. szept. 12. 18 óra).

Ez a szerkesztésmód mellérendelő szintagmában is előfordul:

- (100) *Nagy Imre és társainak kivégzése...* (elhangzott Sólyom László beszédében, 2008. jún. 16. 6.55 óra, Lánchíd Rádió)

A következő példában kötőszó is megjelenik:

- (101) Miután a dezoxiribonukleinsav, amely a kromoszómának szerves vegyülete, megszabja a *meszendezser-RNS*, tehát a *hírvivő-RNS*-nek a sorrendjét... (Bnygy. 2. 37).

Az is előfordult, hogy csak az **értelmező mutatja meg a mondatrészszerpet, mert csak neki van viszonyragja:**

- (102) – És ha megnézed a versnek az ötödik, hatodik sorát: *Itt a halvány holdnak fényén / jajgat és sír elpusztult reményén...*, melyik stílusirányzathoz kapcsolható?
 – Szentimentalizmus.
 – *Szentimentalizmus, az érzékenységhez* (Besztan. 4a, 10).

3. Névtós szerkezetnél nem beszélhetünk főnévi esetről, hiszen a névtós főnév nem tartozik a főnévi esetalakok közé. Itt sincs szó esetbeli egyeztetésről. **Az azonos névtó** az értelmező mellett is megjelenik, mint ahogyan az értelmezett tag mellett is jelöli a határozói mondatrészszerpet:

- (103) ...katolikus leveleknek... azért hívják a többit..., mert egyetemesen... azaz zömmel *mindenki számára*, az egyetemes **kereszténység számára** íródtak (Biblea. 4).

De az ellenkezőjére is volt példa, amikor a közös névtó csak egyszer, mégpedig az értelmező után jelenik meg:

- (104) Való igaz, hogy a zsidók... nem nézték jó szemmel..., hogy szekták működjenek... még olyan hatalomra is szert tettek egy bizonyos időbe, hogy megkötözhatték, elfoghatták... és a *Szinhedrion*, a **főtanács elé** idézhették a keresztényeket (Biblea. 8).
 (105) Tehát gyakorlásra... sem nagyon... jut idejük, nemhogy olyan kérdések tisztázására, ami a praktikus pillanatnyi **cél**, az érettségi vagy a fölvételi dolgozat **megírása szempontjából** másodlagosnak tűnik... (Bnygy. 1. 7).
 (106) A két *hadvezér*, **Akhilleusz és Agamemnon között** ellentét lesz, mivel Akhilleusztól elveszik a háborúban szerzett zsákmányt, egy lányt... (Besztan. 5a, 2).

A valamik között névutós szerkezet ragtalan főneveinél is megjelenhet az értelmezés viszonya:

- (107) És a fejlődésnek mai fokán pedig, amikor már van katartikus művészet, nemcsak minőségi és lényegi különbség van az ekstazikus *hatás*, az *extázis* és a katarzis között (Esztfílea. 10).

4. Az értelmező határozós szerkezetben az a gyakori, hogy a tagok nem egyeznek a toldalékolás, sőt sokszor a szófaj tekintetében sem, ez azonban **nemcsak a beszélt nyelvre** jellemző (Balogh 2000: 453).

- (108) Ha a játékot ö... úgy értelmezzük, egy bizonyos életkorban, olyan *tágan*, ahogyan Makarenkó értelmezte... akkor a gyermeki élet egészét át kell hogy szője (Esztfílea. 3).
- (109) ...a konzultáción nagyon meglepődtem, amikor a... z általános iskolában működő, hát *ott*, *Csongrád megyében* működő szaktanárok arról tájékoztattak, hogy... a nyelvtan-tanítás az általános iskolában csak játék a nyelvvel, így semmiféle ismeretet nem ad (Bnygy. 1. 37).

Mellérendelő kötőszós előfordulás

A beszélt nyelvi értelmezőnél, azonosításnál nem ritka a mellérendelő kötőszós előfordulás. Gyakori kötőszók: *azaz, illetve, mármint, pontosabban, tehát, tudniillik*. Példák kötőszós előfordulásokra:

- (110) ...az úgynevezett *középső, tehát* később *keletkezett* páli levelek körül már kételyek merülnek föl sokakban... (Biblea. 4).
- (111) Hát, hogy valami baja volt Pál apostolnak, az biztos, mindjárt rá fogunk térni, hogy *betegség* gyötörte őt egész életében, *méghez* valami fájdalmas *betegség*... (Biblea. 10).
- (112) ...egy apró... öö... *kiegészítést* akarok tenni, *tudniillik azt*, hogy A világnézeti nevelés című tantervi fejezet az már nem érvényes... (Bnygy. 1. 4).
- (113) Megnyugtató... az az *áttekintés*, amellyel az első vitaanyag indít, *tudniillik* az iskola-típusok *áttekintése*... (Bnygy. 1. 2).
- (114) Ugye ezek a *dolgok, tehát az aspektualitás, modalitás* és így tovább, hát ezek nagyon nehéz dolgok, kérem szépen... (Bnygy. 1. 26).
- (115) ...[a falu] nagyon kevés *munkaerőnek, illetve munkásnak* tud biztosítani munkát... (Bnygy. 2. 116).

A mint-tel kapcsolt értelmezős szerkezet

Megjelenik a szövegben a mondat alanyához, tárgyához, illetve határozójához a *mint*-tel kapcsolt – ugyancsak a mondatrészszerpeknél megfelelő – esetragos főnév.

- (116) ...*az asszony, mint* az utódokról gondoskodó *lény* volt társadalmilag a legjelentősebb... (Esztfílea. 9).
- (117) Pál apostol buzgó és fanatikus farizeussá nevelődött... Nyilván a *keresztényeket, mint* egy gyűlöletes zsidó *szektát* fogta föl, akik nem értik a törvényt... (Biblea. 7).
- (118) ...[a Dosztojevszkij-mű] egy olyan kort jelez, amely... már magát a *regényt mint műfajt* meg fogja szüntetni... (Doszt. 6).
- (119) Fogadjuk el a jelen *tantervet mint alapéptményt*... (Bnygy. 1. 71).

- (120) ...tantestületi beszélgetéseken *rajtam* kérték számon a negyedik osztályos tankönyv bizonyos... öö... mm... problémáit, *mint bírálón*. (Bnygy. 1. 228).
- (121) ...ezeknek az alacsonyabb osztályú kluboknak szükségük *volt rám*, mint leütő *játékosra*... (Bnygy. 2. 129).
- (122) ...én a feladatokat abban látom, hogy... valamilyen egységesebb... koncepciót... ezeknek a megjegyzéseknek a jegyében előterjesszük(!). Természetesen a *témabizottság*... öö... *nak mint hát gazdának* a... öö... szempontjából (Bnygy. 1. 74).

Ezeknek a szerkezeteknek és bennük a *mint*-nek a megítélése nem teljesen egyértelmű és egységes. A Magyar grammatika című egyetemi tankönyvben alanyesetben álló főnév előtt a *mint* úgynevezett „határozóvá tevő viszonzyszónak” minősül, amely az essivusi állapotot határozó kifejezőeszközei között szerepel: „*mint vendég laktam nála*” = ‘*vendégként laktam nála*’ (Keszler 2000: 436).

Viszonyragos főnév előtti használatról azonban már nem szól az említett határozói fejezet. Vagyis eszerint az „engem *mint vendéget* hívtak meg” példa már nem tartozik az előbbi megítélési körbe, pedig ez utóbbi is átalakítható a korábbiak megfelelően: ‘engem *vendégként* hívtak meg’.

Az *én mint vendég*, illetve az *engem mint vendéget* között azonban nemcsak az átalakíthatóság szempontjából, de szerkezetileg sincs sok különbség. Csupán annyi az eltérés köztük, hogy amíg az *én* alanya az adott mondatnak (erre utal az állítmány egyeztetése is), és így a *vendég* is alanyesetbe kerül, hiszen hasonló funkciót tölt be (*én laktam nála*, a *vendég lakott nála*); addig az *engem* tárgy, és ennek megfelelően a *vendéget* is tárgyragos, és főnévi tárgyként tárgyesetben áll (*engem hívtak meg*, *egy vendéget hívtak meg*).

Míndkét példában az *én (engem)* és a *vendég (vendéget)* között azonosító viszony van (*én vagyok a vendég*), ugyanúgy, ahogyan az azonosító értelmezős szerkezetben.

Az említett *mint*-es szerkezetek ***mint* kötőszóval kapcsolt azonosító értelmezők**, s mivel főnevek, főnévi névmások az alkotó tagjaik, valamennyien átalakíthatók alany-állítmányi szerkezetté, s egy kivételével elhagyható belőlük a kötőszó.

A *mint* kötőszó ezekben a szerkezetekben bizonyos mértékben megőrzi az eredeti, a hasonlító mellékmondatban viselt szerepét, a hasonlító jelentésre, a hasonlító jelentésmozzanatra való utalást. S mivel ez a jelentéstartalom elsősorban az állapot- és a módhatározói alárendelésben alakult ki, ennek következtében ez a szerkesztés az állapot- és a módviszony jelölését is megvalósíthatja.

Hiszen az *asszony utódokról gondoskodó lényként* volt társadalmilag a legjelentősebb, a *regényt műfajként* szünteti meg a Dosztojevskij-mű kora; a *tantervet alapépítményként* fogadják el; a tantestületi beszélgetésen a tankönyv problémáit az *adott személyen bírálóként* kérték számon; sőt: *Pál apostol a keresztényeket szektaként fogta föl*. Ez utóbbiban azonban a *felfog* igének a *hogyan*, *miként* határozó a kötelező vonzata, s ezért ebben nem hagyható el a *mint* kötőszó: *?Pál apostol a keresztényeket, a gyűlöletes szektát fogta fel*... Vagyis ez utóbbi szerkezetnél befolyásolja a szerkezet átalakíthatóságát a vonzatosság.

Összegzés

Tanulásképpen elmondható, hogy a vizsgált korpusz alapján az értelmező ritkán jelenik meg a beszélt nyelvben, s akkor sem pontosan úgy, ahogyan azt a tankönyvek sugallják. A minősítő és a tulajdonító értelmező alig fordul elő, náluk sokkal gyakoribb az azonosító értelmező használata. Mivel ez az értelmező nem hátravetett jelző, jobban megfelelne a valóságnak az értelmező mondatrészi szerepének átértékelése, s csupán egyfajta lehetséges mondatrészi pozícióként való megítélése. Ezt támasztja alá többek között az értelmező határozó típusa is (amelyet a szakirodalom is egyértelműen határozónak tart), továbbá az igei állítmányok, valamint a jelzők közötti sajátos azonosító viszony megjelenése a beszélt nyelvi környezetben. Ha pedig ezeket a nem tipikusan értelmezőként számon

tartott sajátos azonosításokat figyelmen kívül hagyjuk, akkor a számok még ritkább előfordulásról tesznek tanúbizonyságot, ez esetben ugyanis még kisebb, már csak 0,3%-os előfordulásról beszélhetünk a vizsgált anyagban.

A beszélt nyelvi adatok alapján felvetődik, hogy nem túl szerencsés élesen elválasztani egymástól az értelmezős szerkezeteket és a mellérendelő kötőszós azonosítást, hiszen a kötőszós előfordulás nem idegen az értelmezők beszélt nyelvi megjelenésétől. A lehetséges kötőszók közé továbbá érdemes főlvenni a *mint* kötőszót, s ennek megfelelően az értelmezőtípusok közé a *mint*-es értelmező típusát.

SZAKIRODALOM

- Balogh Judit 2000. A jelző és az értelmező. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 444–59.
- Balogh Judit 2003. Az értelmezős szintagmáról. *Magyar Nyelv* XCIX: 293–300.
- Balogh Judit 2003. Az értelmezős szerkezetek helye a szintagmák között. *Magyar Nyelvőr* 127: 456–71.
- Balogh Judit 2004. Az értelmezős szerkezetek helye a szintagmák között II. *Magyar Nyelvőr* 128: 68–83.
- Boronkai Dóra 2008. Konverzációelemzés és anyanyelvtanítás I. *Anyanyelv-pedagógia* 2.
- Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Károly Sándor 1958. Az értelmező és az értelmezői mondat a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 16. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Keszler Borbála 1983. Kötetlen beszélgetések mondat- és szövegtani vizsgálata. In: Rácz Endre–Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 164–202.
- Keszler Borbála 2000. A szintagmák. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 355.
- Keszler Borbála 2000. A határozók. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 423–43.

Balogh Judit
ELTE BTK

SUMMARY

Balogh, Judit

Appositions in spoken language

The paper deals with actual occurrences of appositions and appositional constructions on the basis of a spoken corpus. Its most important result is that appositions tend to occur infrequently in speech and even when they do, their behaviour is not quite what the textbooks suggest. Appositions of qualification and of attribution hardly ever occur; the use of appositions of identification is a lot more widespread. Since appositions of this kind are not transposed attributes in any sense, the author claims that it would be advisable to redefine the syntactic role of appositions as a kind of structural position. This is supported, among other considerations, by the existence of adverbial appositions, as well as by a peculiar relationship of identification between verbal predicates or between attributes in spoken language contexts. On the basis of spontaneous speech data, the author claims that appositional constructions should not be rigidly differentiated from identification with the help of coordinating conjunctions, given that cooccurrence with a conjunction is not alien from appositions appearing in spontaneous utterances. The author would furthermore add the word *mint* ‘as’ to the range of conjunctions potentially involved and introduce ‘apposition with *mint*’ as an additional type of appositions.